

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะบำเพ็ญเพียรอยู่ ๖ ปีเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นจากสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นป้อเกิดแห่งความทุกข์ ในที่สุดพระองค์ทรงบรรลุถึงธรรมนั้น ได้ “ตรัสรู้” เป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ดับทุกข์ เมื่อองค์พระศาสดาในพระศาสนาเดียวเมื่อพระชนมายุ ๓๕ พรรษา การตรัสรู้หมายถึง การรู้แจ้งแห่งความจริงหรืออริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค อันเป็นหลักธรรมที่สำคัญครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา^๑ และตรัสรู้สิ่งที่เรียกว่าสัจธรรมคือความจริงของสรรพสิ่งในโลก แต่พระองค์ทรงเลือกพื้นที่ที่จะเทศนาสั่งสอนเฉพาะคำสอนที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตเท่านั้น หรือเพียง “ใบไม้ในกำมือ” เพราะสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้นั้นเหมือนกับใบไม้ทั้งป่า และทรงเห็นว่าสิ่งใดไม่มีประโยชน์กับการแก้ไขปัญหาคับทุกข์ก็ไม่ได้ตรัสสอน^๒ ถ้าต้องการทราบสิ่งทีนอกเหนือในกำมือนั้น ก็คงต้องชวนขวนขวายสืบค้นด้วยตนเอง

ถ้าการ “ตรัสรู้ (Enlightenment)”^๓ นั้นทำให้เกิดการหลุดพ้นจากสังสารวัฏหรือความเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง นั้นหมายความว่าหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาย่อมอธิบายปัญหาทั้งปวงอันเกิดจากสิ่งที่มนุษย์เกี่ยวข้องหรือติดอยู่ (attached to) อันได้แก่ ปัญหาภายในและปัญหาภายนอกได้ เช่น ปัญหาภายในจิตใจ การนึกคิด ความพอใจ ไม่พอใจ หรือปัญหาภายนอก เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการเมือง และอื่นๆ อันรายรอบเกี่ยวเนื่อง

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘๙๓.

^๒ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓, ในสี่สัปดาห์บรรพต ทรงกล่าวถึงใบไม้คือ ใบประดู่ลาย.

^๓คำว่าตรัสรู้ แปลว่า รู้แจ้ง, รู้อย่างแจ่มแจ้ง, รู้ชัดเจน ใช้เป็นคำเฉพาะสำหรับพระพุทธเจ้า ตรัสรู้ญาณ ๓ คือ ๑. บุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือระลึกชาติได้ ๒. จุตูปปาตญาณหรือทิพยจุกขุญาณ ๓. อาสวกขย-ญาณ คือความรู้ในการกำจัดอาสวกิเลส ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ อธิบายศัพท์และแปลความหมาย คำวัด ที่ชาวพุทธควรรู้**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕๓.

กับบุคคลนั้น และยอมทำให้ปัญหาต่างๆ คลี่คลายและแก้ไขได้ หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา จึงน่าจะเพียงพอและตอบโจทย์ปัญหาและสถานการณ์ต่างๆ ในโลกปัจจุบันได้

อย่างไรก็ตาม แม้การค้นพบของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดังกล่าวซึ่งเกิดขึ้นในโลก ตะวันออกเมื่อสองพันหกร้อยปีมาแล้ว กระบวนการศึกษาค้นคว้าความเป็นไปของโลกและชีวิตก็ ยังมีเกิดขึ้นในทุกๆ ส่วนของโลกเช่นกัน มีทั้งยุคก่อนสมัยพุทธกาล เช่น การเข้าถึงพรหมันของฮินดู หรือยุคร่วมสมัยของพระองค์ เช่น นักปราชญ์ชาวกรีกชื่อเธลีส (Thales) หรือเจ้าลัทธิทั้ง ๖ ที่ ปรากฏในสามัญญผลสูตร^๙ อันมีนิครนถ์นาฏบุตร หรือ มหาวีระ เป็นต้น และยุคหลังสมัยพุทธกาล จนปัจจุบันที่เรียกว่ายุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) เช่น กลุ่มโซฟิสต์ (Sophist) โซกราตีส (Socrates) เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) มาจนถึงยุค อדם สมิท (Adam Smith) อิมมานูเอล คานต์ (Immanuel Kant) ชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin) คาร์ล มาร์กซ (Karl Marx) ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ (Albert Einstein) ฟรีดริช นิทเช่ (Friedrich Nietzsche) มิเชล ฟูโก (Michael Foucault) และ ฌากส์ แดริดา (Jacques Derrida) เป็นต้น ในขณะที่ด้านตะวันออก มี เล่าจื๊อ ขงจื๊อ กฤษณมูรติ และรพินทรนาถ ฐากูร และรวมถึงพระศาสดาของศาสนาต่างๆ ก็มีจุดประสงค์ เช่นเดียวกัน ทั้งเพื่อความอยากรู้อยากเห็นอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์และเพื่อหาสาเหตุของ ปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับชีวิต ระดับสังคมและระดับโลก รวมถึงการค้นคว้าเพื่อหาแนวทางใน ทางแก้ไขปัญหาเหล่านั้น นักคิดหรือนักปราชญ์เหล่านี้ ได้ค้นคว้าหาความหมายของชีวิตและของ โลก หาเหตุของความทุกข์ไม่ว่าของชีวิตหรือความทุกข์ของสังคม มีกระบวนการศึกษาที่มีผลเป็นที่ ประจักษ์และได้กลายมาเป็นทฤษฎีและศาสตร์สาขาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นจิตวิทยา มานุษยวิทยา วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือเศรษฐศาสตร์ และอื่นๆ รวมถึงปรัชญาและศาสนา

ศาสตร์ต่างๆ นี้ได้ถูกค้นคว้าและมีพัฒนาการของข้อมูลใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม การมีศาสตร์แต่ละด้านแต่ละสาขานี้ นักคิดในยุคหลังสมัยใหม่อย่างปัจจุบันเห็นว่า เกิดจาก ความคิดแบบลดทอน (Reductionism) ทำให้การมองปัญหาต่างๆ ไม่รอบด้าน และสำหรับปัญหา ในยุคปัจจุบันซึ่งเป็นปัญหาที่สลับซับซ้อนกว่าในอดีตมาก ทำให้การแก้ไขปัญหาต่างๆ นั้นไม่ สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ จึงมีการเสนอว่าการมองภาพอย่างองค์รวม (holistic) เท่านั้น ที่จะทำ ให้เห็นปัญหาและพบสาเหตุของปัญหาอย่างรอบด้าน และจะทำให้การแก้ไขดำเนินไปได้อย่าง ถูกต้องและประสบผลสำเร็จ การมองทุกอย่างเชื่อมโยงกัน และครบทุกส่วน เรียกว่ามองอย่าง "บูรณาการ (integral)"

^๙ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕๐ - ๑๙๓ /๕๘ - ๖๕.

นักคิดและนักปรัชญาชาวตะวันตกซึ่งถูกกล่าวถึงอย่างมากในช่วง ๓๐ ปีมานี้ คือ เคน วิลเบอร์ (Ken Wilber: 1949 -)^๕ ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องทฤษฎีบูรณาการ (Integral Theory) เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างองค์รวมอันที่จะนำมาซึ่งความรู้ที่ครอบคลุมทุกด้านและแนวทางแก้ไขอย่างถูกจุดและครบถ้วน ความคิดของเคน วิลเบอร์จัดว่าเป็นแนวคิดที่มีข้อถกเถียง (controversy) อยู่มาก มีทั้งบุคคลที่เห็นด้วยและให้การยกย่อง เช่น ดร. โรเจอร์ วอลช์ (Dr. Roger Walsh) อาจารย์จากภาควิชาจิตเวชและพฤติกรรมมนุษย์ มหาวิทยาลัยแห่งแคลิฟอร์เนีย ยกย่องให้เคน วิลเบอร์เป็นหนึ่งในนักปรัชญาที่ยิ่งใหญ่แห่งศตวรรษนี้ และอาจจะจัดว่าเป็นนักจิตวิทยาทางทฤษฎีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยมีมา^๖ หรือ ดร. โรเบิร์ต คีแกน (Dr. Robert Kegan) อาจารย์จากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ยกย่องให้เขาเป็น “สมบัติของชาติ”^๗ เลยทีเดียว และเขายังได้รับการยอมรับว่าเป็น “ไอน์สไตน์ทางจิต”^๘ อีกด้วย แม้แต่นักวิชาการในประเทศไทยอย่าง รศ.ดร.สุวินัย ภรณวลัย อาจารย์คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็ให้ความสนใจในทฤษฎีบูรณาการอย่างมาก และได้เขียนบทความหลายเรื่องที่ใช้กรอบแนวคิดของทฤษฎีบูรณาการ ในขณะที่บางกลุ่มเห็นว่า แนวคิดของเคน วิลเบอร์ เป็นเรื่องตีความผิดบ้าง เข้าใจผิดบ้าง หรือแม้แต่ลอกแนวคิดของผู้อื่นมา เช่น บทความของร็อด เฮมเซล (Rod Hemsell) นักคิดและนักเขียนชาวอเมริกัน ลูกศิษย์ของศรีอริพินโทวิจารณ์ว่า แนวคิดของเคน วิลเบอร์ นอกจากจะลอกมาจากความคิดของศรีอริพินโท นักปรัชญาชาวอินเดียแล้ว ยังตีความคำสอนผิดอีกด้วย^๙ นอกจากนี้ เดวิด เลน (David Lane) อาจารย์ด้านปรัชญาและสังคมวิทยา จากวิทยาลัยเมาท์ ซาน อนโตนิโอ แคลิฟอร์เนีย (Mt. San Antonio

^๕ เคน วิลเบอร์ นักปรัชญาชาวอเมริกัน ผู้คิดทฤษฎีบูรณาการ มีผลงานการค้นคว้าและเขียนหนังสือเกี่ยวกับศาสนา ปรัชญา หลายเล่ม อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก หน้า ๒๕๒.

^๖ Roger Walsh, *integrallife*, [online], From: <http://integrallife.com/contributors/ken-wilber> [21 November 2009]. Ken Wilber is one of greatest philosophers of this century and arguably the greatest theoretical psychologist of all time.

^๗ Robert Kegan, *integrallife*, [online], From: <http://integrallife.com/contributors/ken-wilber> [21 November 2009]. Ken Wilber is a national treasure.

^๘ New Dimension Foundation, *Evolving Spirituality Program*, [online], From: <http://www.newdimensions.org/program.php?id=3198> [21 November 2009].

^๙ Rod Hemsell, *Ken Wilber and Sri Aurobindo: A Critical Perspective*, [online], From: <http://www.integralworld.net/hemsell.html> [21 November 2009].

College, California) ได้เขียนบทความที่กล่าวว่า เคน วิลเบอร์เข้าใจเรื่องทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วินผิด^{๑๐} ทำให้พื้นฐานการอธิบายแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการของเขาผิดพลาด

ถึงแม้ว่าแนวคิดทฤษฎีบูรณาการที่เคน วิลเบอร์นำเสนอจะยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ แต่แนวคิดนี้ก็ได้นำมาประยุกต์ใช้และก่อตั้งขึ้นเป็นสถาบันการศึกษาชื่อ สถาบันบูรณาการศาสตร์ (Integral Institute) โดยเคน วิลเบอร์เป็นผู้ก่อตั้งเอง เปิดสอนศาสตร์ต่างๆ โดยบูรณาการความคิดของเคน วิลเบอร์ ในหลายสาขาวิชา เช่น การเมืองบูรณาการ (Integral Politics) ธุรกิจบูรณาการ (Integral Business) หรือ การแพทย์บูรณาการ (Integral Medicine) เป็นต้น ในประเทศไทยก็มีนักวิชาการประยุกต์เอาแนวคิดนี้มาวิเคราะห์และพัฒนางานองค์ความรู้ใหม่ๆ เช่น บทความเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงบูรณาการ” เขียนโดย ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และ รศ.ดร.สุวินัย ภรณวลัย^{๑๑} หรือ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ซึ่งได้ศึกษาแนวคิดของเคน วิลเบอร์และได้ปาฐกถาในเรื่อง “พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความในยุคโลกาภิวัตน์” ที่อ้างถึงแนวคิดเชิงบูรณาการองค์ความรู้ของวิทยาศาสตร์กับคำสอนทางศาสนา^{๑๒} หรือ นพ.ประสาน ต่างใจ ได้เขียนหนังสือที่อ้างถึงงานเขียนของเคน วิลเบอร์และยกย่องว่าเขาคือ

นักคิด นักจิตปรัชญาที่มีการวิเคราะห์เรื่องจิตได้สมบูรณ์ที่สุดและแน่ใจว่าจะเป็นหลักในตำราทางจิตวิทยาอย่างน้อยเท่าเทียมกับฟรอยด์และจุง เป็นการมองลึกทะลุผ่านพันอัตรานุเคราะห์^{๑๓} อย่างทั่วถึงรอบด้านลึกล้ำครอบคลุมที่ไม่ว่า ฟรอยด์ จุง แอดเลอร์หรือปราชญ์ทางจิตวิทยาวิเคราะห์ผู้ใดที่ไม่ได้กล่าวไว้แทบทั้งหมด^{๑๔}

หรือ ดร.ธนภณ พันธเสน จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ทำการวิจัยระดับปริญญาเอกเรื่อง “กระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่การพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน:

^{๑๐}David Lane, Wilber and the Misunderstanding of Evolution, [online], From: <http://www.integralworld.net/lane1.html> [21 November 2009].

^{๑๑}จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และ สุวินัย ภรณวลัย, กระบวนการยุติธรรมเชิงบูรณาการ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://suvinai-dragon.com/mongkornboo_2.html [๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๒].

^{๑๒}เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความในยุคโลกาภิวัตน์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.agalico.com/board/showthread.php?t=18030> [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒].

^{๑๓}อัตรานุเคราะห์ มาจากคำว่า อัตร+านุ+คุณ+กรณีย หมายถึง สิ่งประกอบเป็นตัวตนบุคคลนั้นๆ แปลโดยรวมได้ว่า ลักษณะตัวตนของบุคคล ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเป็นคำประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ของ นพ.ประสาน ต่างใจ.

^{๑๔}ประสาน ต่างใจ, จักรวาลกับสังขารม แคว้นตัมจิตวิญญาณ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรีนพีซ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒๑ - ๒๒๗.

จากกระบวนทัศน์อัตตาสู่บูรณาการ”^{๑๕} โดยใช้ทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์มาเป็นกรอบในการวิจัย รวมทั้ง ดร.พงษ์ธร ตันติฤทธิศักดิ์ ได้ทำการวิจัยระดับปริญญาเอกเรื่อง “ผู้ประกอบการไทยกับกระบวนการพัฒนาจิต: การศึกษาด้วยพหุวิธีวิทยาบูรณาการ”^{๑๖} โดยใช้ทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์มาเป็นกรอบในการวิจัยเช่นกัน

ทฤษฎีบูรณาการ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มณฑลทัศน์ ๔ ด้าน (The Four Quadrants) (ดูรูปหน้า ๓๖) ประกอบด้วยมณฑลทัศน์ที่ ๑ เรียกว่าด้านเจตนาหรือฉันเรียกว่า “I” อธิบายถึงวิวัฒนาการของจิตและสิ่งที่เป็นอัตตวิสัย มณฑลทัศน์ที่ ๒ เรียกว่าด้านพฤติกรรม โครงสร้างทางกาย หรือทางกายภาพ อธิบายถึงวิวัฒนาการเชิงกายภาพ เช่น เรื่องฟิสิกส์ ชีววิทยา และพฤติกรรมมนุษย์ เรียกว่า “IT” มณฑลทัศน์ที่ ๓ เรียกว่าด้านวัฒนธรรม อธิบายถึงวิวัฒนาการในเรื่องความสัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน เรียกว่า “WE” มณฑลทัศน์ที่ ๔ เรียกว่าด้านสังคม อธิบายถึงวิวัฒนาการของสังคม ชุมชน ประเทศหรือระดับโลก จักรวาล กาแลกซีต่างๆ เรียกว่า “ITS”

เคน วิลเบอร์เสนอว่าแนวคิดทุกด้านมีความสัมพันธ์กัน เชื่อมโยงกัน การศึกษาหรือพิจารณาเพียงด้านใดด้านหนึ่งทำให้มองปัญหาไม่รอบด้าน มณฑลทัศน์แต่ละด้านมีวิวัฒนาการและดำเนินไปอย่างไม่มีการสิ้นสุด มีเนื้อหาที่ซับซ้อนมากขึ้น หรือเฉพาะด้านเท่านั้น ทฤษฎีบูรณาการจึงมีความจำเป็นที่จะนำมาใช้เพื่อพิจารณาทุกองค์ประกอบอย่างบูรณาการ ความรู้หรือศาสตร์แต่ละด้านแต่ละสาขาจึงมีอิทธิพลต่อแนวคิดในทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์ (ดูหน้า ๓๗)

กระบวนการศึกษาโดยอาศัยทฤษฎีที่สำคัญๆ หรือแนวคิดที่สำคัญๆ ของนักคิดนักปราชญ์ในแต่ละด้านนั้น เคน วิลเบอร์มีหลักแนวคิดพื้นฐานว่า ทุกคนมีส่วนถูกหรือพูดถึงความจริงบางส่วน แต่ไม่มีใครถูกทั้งหมด^{๑๗} แนวคิดเช่นนี้ เกิดเนื่องจากเคน วิลเบอร์ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ซึ่งกำลังเป็นกระแสสำคัญในยุคปัจจุบันและมี

^{๑๕}ธณณ พันธ์เสน, “กระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่การพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน: จากกระบวนทัศน์อัตตาสู่บูรณาการ”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (วิทยาลัยสหวิทยาการ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙).

^{๑๖}พงษ์ธร ตันติฤทธิศักดิ์, “ผู้ประกอบการไทยกับกระบวนการพัฒนาจิต: การศึกษาด้วยพหุวิธีวิทยาบูรณาการ”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (วิทยาลัยสหวิทยาการ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙).

^{๑๗}Ken Wilber, *A Theory of Everything: An Integral Vision for Business, Politics, Science and Spirituality*, (Boston: Shambhala, 2001), p. 140.

อิทธิพลต่อทั้งนักคิดนักปรัชญา นักการเมือง ศิลปิน นักเศรษฐศาสตร์ นักสังคมมานุษยวิทยา นักวัฒนธรรมศึกษาและนักการศึกษา ซึ่งเป็นแนวคิดเชิงวิพากษ์ในการตั้งคำถามต่อประเด็นปัญหาต่างๆ ทั้งในระดับจุลภาคและระดับสังคม^{๑๘} ที่ให้ความสำคัญของทุกภาคส่วนและไม่คิดว่าตนเองมีความพิเศษเหนือคนอื่น แต่เห็นว่าทุกคนมีส่วนถูกและผสมผสานแนวคิดต่างๆ มารวมกัน เกิดเป็นแนวคิดใหม่หรือทางออกใหม่ โดยแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมจะใช้วิธีการหยิบยืมตัดปะชิ้นส่วนจากงานต่างๆ มารวมกันในลักษณะจับแพะชนแกะ (a collage or patchwork) ก่อให้เกิดรูปแบบของความหลากหลายออกมา^{๑๙}

ประเด็นปัญหาที่ผู้วิจัยสนใจที่จะนำทฤษฎีบูรณาการมาศึกษา วิพากษ์ วิเคราะห์ คือ การที่เคน วิลเบอร์ได้กล่าวอ้างถึงแนวคิดทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาเถรวาท และพบว่าประเด็นหลายอย่างน่าสนใจที่จะหยิบยกขึ้นมาพิจารณา เพราะมีความคลาดเคลื่อนอยู่ และเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง

ประเด็นปัญหาที่ผู้วิจัยนำมาพิจารณาประเด็นแรก คือการอธิบายถึงความหมายของคำว่า การตรัสรู้หรือการรู้แจ้ง (Enlightenment) โดยอธิบายว่า การรู้แจ้งที่เกิดขึ้นกับใครสักคนเมื่อสองพันกว่าปีนั้น จะต้องอธิบายได้กับการรู้แจ้งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่เนื่องจากทุกสิ่งทุกอย่างมีวิวัฒนาการไม่ว่าด้านกาย ด้านจิต ด้านสังคมและด้านวัฒนธรรม ดังนั้น เมื่อทุกอย่างมีการพัฒนาหรือมีวิวัฒนาการ (Evolution) จึงเป็นประเด็นว่า ถ้าอย่างนั้นการรู้แจ้งจะมีความหมายได้อย่างไร^{๒๐} ในเมื่อการรู้แจ้งหมายถึง การเป็นส่วนหนึ่งกับทุกสรรพสิ่ง (being one with everything) ซึ่งต้องมีวิวัฒนาการเช่นกัน การรู้แจ้งจึงไม่ใช่การสิ้นสุดและไม่ใช่สิ่งสมบูรณ์อย่างที่เคยได้รับการอธิบาย เมื่อไม่สมบูรณ์จึงเป็นเพียงการรู้ส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งเท่านั้น การเข้าใจของเคน วิลเบอร์ว่า การรู้แจ้งของพุทธศาสนาไม่สมบูรณ์ จึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษา วิเคราะห์ ว่ามีฐานคิดมาจากเรื่องอะไร ทำไมจึงคิดเช่นนั้น

^{๑๘} จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์, Post-modern: มองหลังสมัยใหม่ สังคม คน ความคิด, สถาบันรามจิตติพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.artgazine.com/shoutouts/viewtopic.php?t=2444> [๙ มกราคม ๒๕๕๓].

^{๑๙} ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี, แนวคิดของกลุ่มหลังสมัยใหม่ (Postmodern), โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.museum.msu.ac.th/article/2/pdf> [๑๐ มกราคม ๒๕๕๓].

^{๒๐} Ken Wilber, *Integral Spirituality: A Startling New Role for Religion in the Modern and Postmodern World*, (Boston: Integral Books, 2007), p. 94, If evolution occurs, how can enlightenment have any meaning?

เคน วิลเบอร์กล่าวว่า เหตุที่การรู้แจ้งในอดีตยังไม่สมบูรณ์เพราะเราเพิ่งจะค้นพบข้อมูลบางอย่างในปัจจุบัน^{๒๑} คือระยะที่เรียกว่า GlobalView ซึ่งอยู่ในลำดับที่ ๘ และเป็นระดับสูงสุดของทฤษฎีสไปรัลไดนามิกส์หรือทฤษฎีเกลียวพลวัต (Spiral Dynamics Theory)^{๒๒} ที่ค้นพบโดย ดร. แคลร์ ดับบลิว. แกรฟส์ (Dr. Clare W. Graves) และเพิ่งเกิดเมื่อ ๓๐ ปีที่ผ่านมา^{๒๓} ดังนั้นการมองภาพอย่างองค์รวม (holistic) การเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติหรืออหิวาณะ (nonduality) และความจริงสูงสุดเป็นสิ่งที่เพิ่งค้นพบ ซึ่งทำให้ความหมายของการรู้แจ้งมีความสมบูรณ์มากกว่า ดังนั้น เราต้องพยายามทำความเข้าใจเรื่องการรู้แจ้งให้มากขึ้น เพื่ออธิบายสิ่งที่เพิ่งค้นพบ และสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตให้ได้ทั้งสองยุค และถ้าอธิบายไม่ได้ก็ทำให้การอธิบายเรื่องการรู้แจ้งเป็นสิ่งที่ไม่มีสาระ (nonsense) เลย

นอกจากนี้ เคน วิลเบอร์กล่าวว่า การรู้แจ้งของพระพุทธเจ้าเมื่อสองพันกว่าปีก่อน มีความหมายเพียงการหลุดพ้น (Freer) เท่านั้น แต่ความรู้แจ้งนั้นยังไม่สมบูรณ์ (Fuller) เพราะจิตยังยังคงวิวัฒนาการต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด อย่างไรก็ตาม เคน วิลเบอร์ มิได้กล่าวหาว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั้นไม่เรียกว่าการรู้แจ้ง ยังคงยกย่องว่ามีการตรัสรู้เพียงแต่ยุคนั้นเกิดในช่วงระยะที่ ๔ ที่เรียกว่า Purposeful/TruthForce หรือระยะที่หาความหมายของชีวิต สร้างคุณงามความดี (absolutistic; stability and purposeful life) เท่านั้น ยังไม่เต็มเต็มอย่างในปัจจุบันที่เกิดความคิดแบบองค์รวม หรืออีกนัยหนึ่ง การตรัสรู้มี ๒ ระดับ คือ ระดับที่สมบูรณ์ กับระดับที่ไม่สมบูรณ์ และพระพุทธเจ้าจัดเป็นพวกที่ตรัสรู้ที่ไม่สมบูรณ์ หรือ not fuller ดังนั้น ทฤษฎีบูรณาการของเขาเท่านั้นที่สามารถอธิบายเรื่องการรู้แจ้งได้ครอบคลุมที่สุดในยุคปัจจุบัน แนวคิดเรื่องนี้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นคว้าเพื่อถกเถียงในประเด็นปัญหาดังกล่าว

นอกจากนี้ การอธิบายเรื่องวิวัฒนาการไม่มีการสิ้นสุด ก็ขัดกับกฎไตรลักษณ์ในพุทธศาสนา เพราะมีแต่การเกิดขึ้น แต่ไม่มีการดับลงหรือไม่มีการสิ้นสุด โลกจะมีวิวัฒนาการโดยไม่มีวันสิ้นโลก เช่นนั้น จิตก็จะวิวัฒนาการโดยไม่มีวันที่จิตจะสงบ ระวัง ดับเช่นกัน แนวคิดนี้จึงดูขัดแย้งกับหลักคำสอนในพุทธศาสนาอยู่มาก

ในประเด็นปัญหาที่สองที่ผู้วิจัยหยิบยกมาพิจารณา พบว่า ทฤษฎีบูรณาการโดยเฉพาะในกรอบทัศน์ด้านซ้ายบน (UL) หรือ ด้าน “I” เคน วิลเบอร์ได้ใช้ในการอธิบายเรื่องการดูจิตหรืออธิบายเกี่ยวกับวิปัสสนา (introspection, contemplation, mediation) โดยกล่าวว่า มณฑลทัศน์ “ฉัน” หรือ “I” นี้ แบ่งเป็น “ฉันแบบภายใน (inside I)” และ “ฉันแบบภายนอก (outside I)” ซึ่งเป็น

^{๒๑} Ibid., p. 89.

^{๒๒} ดูรายละเอียดของทฤษฎีเกลียวพลวัตได้ในบทที่ ๒.

วิธีศึกษาด้วยพหุวิธีวิทยาบูรณาการ (Integral Methodological Pluralism) (ดูหน้า ๘๒) โดยอธิบายว่าวิปัสสนาแบบดั้งเดิมหรือแบบก่อนสมัยใหม่นั้นอธิบายยังไม่ครบถ้วน ไม่ครอบคลุม กล่าวคืออธิบายได้เฉพาะสิ่งที่ตนเป็นผู้รู้หรือได้รับประสบการณ์ตรง (ในส่วนที่เรียกว่า phenomenology ในมณฑลทัศน์ที่ ๑) เช่น ชอบใจ ไม่ชอบใจ พอใจหรือไม่พอใจ การนึกคิดปรุงแต่ง ซึ่งรู้ได้จากการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน รู้ได้จากประสบการณ์ของตนเอง เป็นต้น เป็นความรับรู้แบบตนเองรู้ได้คือเป็นประธาน (as a subject) เท่านั้น ซึ่งไม่ครอบคลุมถึงการแยกตนเองเพื่อดูตนเอง (see myself as others see me) หรือตนเองในฐานะถูกดู คือเป็นกรรม (as an object) และกล่าวว่าการดูแบบเห็นตนเองเป็นสิ่งที่ถูกดูหรือเป็นกรรมนั้น เป็นวิธีการวิทยาศาสตร์ การที่พุทธศาสนาไม่แยกตนเองออกเป็นสิ่งที่ถูกดู เคน วิลเบอร์เห็นว่า ทำให้การอธิบายเรื่องจิตแบบเดิมผิดพลาดหรือเป็นขยะ วิธีการที่จะใช้อธิบายได้ครบถ้วนคือ พหุวิธีวิทยาบูรณาการ เท่านั้น ที่พิจารณาได้รอบด้านมากกว่า และเข้าใจว่าพุทธศาสนานั้นอธิบายเพียงสิ่งที่ผู้รู้เป็นประธานเท่านั้น หรือตนเองรับรู้เท่านั้น แต่ไม่สามารถแยกออกมาดูตนเองในฐานะที่เป็นกรรมหรือผู้ถูกดูได้^{๒๓} ดังนั้น วิถีปฏิบัติวิปัสสนาแบบเดิมไม่ว่าสายเถรวาทหรือเซนจึงไม่ครอบคลุม มีแต่จะวิวัฒนาการไปในทางที่ลึกขึ้นและแคบขึ้น^{๒๔} แต่ผู้วิจัยเห็นว่า พุทธศาสนาตอบโจทย์ของเคน วิลเบอร์เรื่องผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ ได้ลึกซึ้งและแยบคายมากดังปรากฏในสติปัฏฐาน ๔ ทั้ง กาย เวทนา จิตและ ธรรม

ประเด็นที่ผู้วิจัยหยิบยกมาเป็นตัวอย่างนั้น ทำให้ทราบว่าความเข้าใจในเรื่องพระพุทธานุภาพในทัศนะของเคน วิลเบอร์นั้นคลาดเคลื่อน ผิดพลาดไป และอาจทำให้แนวคิดของเขาด้านศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธานุภาพ ถูกวิพากษ์วิจารณ์ได้

ทฤษฎีบูรณาการนี้ นอกจากจะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลังสมัยใหม่แล้วยังน่าจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดในพุทธศาสนาเรื่อง “ตาบอดคลำช้าง” ที่ให้แต่ละคนอธิบายลักษณะของช้างที่ตนเองสัมผัสหรือมีประสบการณ์ตรง แต่ละคนอธิบายได้ถูกหมด แต่ก็เพียงบางส่วน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ แต่ละคนรับรู้ความจริงเพียงบางส่วน (a different piece of reality)^{๒๕} ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดของเขาเองก็ตกอยู่ในสถานะเดียวกัน คือการเสนอความจริงเพียงบางส่วนเช่นกัน

^{๒๓} Ken Wilber, *Integral Spirituality: A Startling New Role for Religion in the Modern and Postmodern World*, pp. 35-37, 103-104.

^{๒๔} Ibid., pp. 298-299.

^{๒๕} Corey W. DeVos, *Introducing the Integral Vision*, [online], From: <http://www.kenwilber.com/blog/show/530> [15 December 2009].

ทฤษฎีของเคน วิลเบอร์นี้ แม้จะมีข้อขัดแย้งกับพุทธศาสนาเถรวาทอยู่บางประการ แต่ก็มีความสอดคล้องอยู่เช่นกัน เช่น การศึกษาเรื่องพื้นฐานของจิตและการพัฒนาของจิต (Spectrum of Consciousness) เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังเห็นพ้องกับยุค ศรีอาริยะว่า ทฤษฎีบูรณาการมีความสอดคล้องกับเรื่องปฏิจลสมุปบาทหรืออทัปปัจจยตาในพุทธศาสนา หรือ หลักที่ว่าด้วยทุกสิ่งเชื่อมโยงเกี่ยวพันสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ดังนั้น การที่จะเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ ต้องไม่มองแบบแยกส่วนหรือเฉพาะส่วน แต่ต้องเห็นภาพทั้งหมดก่อน การที่ได้เห็นภาพทั้งหมดว่าคืออะไร คือที่มาของการคิดแบบบูรณาการ^{๒๖} และแนวคิดแบบบูรณาการนี้เอง คือ หัวใจของ กระบวนทัศน์ใหม่^{๒๗}

ผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดเชิงปรัชญาและพระพุทธรศาสนาถูกอ้างถึงในทฤษฎีบูรณาการของ เคน วิลเบอร์อยู่มาก และอาจนำไปสู่การเข้าใจพุทธศาสนาไม่ถูกต้อง และในขณะเดียวกัน การศึกษาทฤษฎีบูรณาการนี้อาจทำให้ช่วยสนับสนุนให้เกิดความเข้าใจพุทธศาสนาที่ถูกต้อง แพร่หลายและนำไปใช้ได้อย่างสมบูรณ์ พร้อมกันนี้ ยังไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง และไม่ปรากฏว่ามีการวิจัยและศึกษาเชิงปรัชญาและศาสนามาก่อน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะ ศึกษาแนวคิดทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์ว่าเป็นอย่างไร และวิพากษ์แนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในทฤษฎีบูรณาการ และจะได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่โดยบูรณาการแนวคิดของ พุทธศาสนากับทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์ เสนอเป็นทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธ ทั้ง ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และเสนอความสัมพันธ์ระหว่างมณฑลทัศน์ ๔ ด้าน ซึ่งจะทำให้ทฤษฎีบูรณาการที่ชาวตะวันตกและนักวิชาการในปัจจุบันกำลังสนใจ มีความสมบูรณ์และสามารถนำไป ประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตและสังคมที่เหมาะสมและถูกต้องยิ่งขึ้น

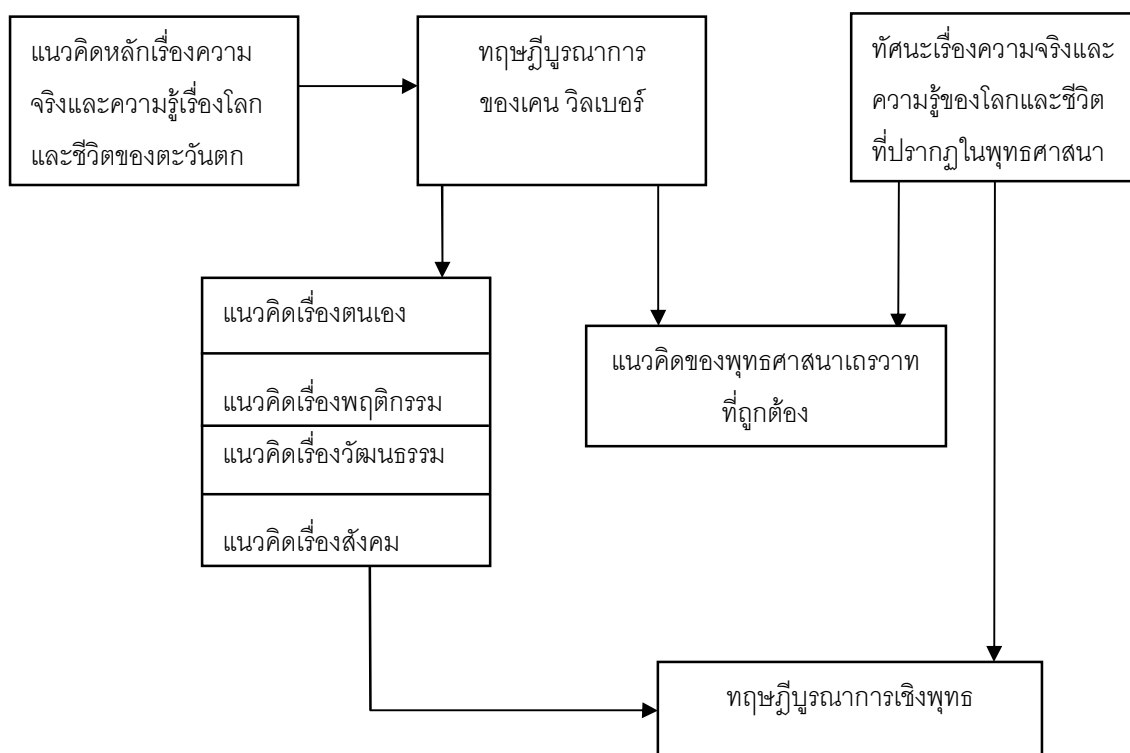
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์
- ๑.๒.๒ เพื่อวิพากษ์แนวคิดทางพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในทฤษฎีบูรณาการของ เคน วิลเบอร์
- ๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธเพื่อการพัฒนาจิตและสังคม

^{๒๖} ยุค ศรีอาริยะ, *วิถีสังคมไท สรรนิพนธ์ทางวิชาการ เนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังกล่าวข้างต้น สามารถกำหนดกรอบแนวคิด (conceptual framework) ในการตั้งฐานการวิจัยดังนี้

ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๓.๑ ทฤษฎีบูรณาการ (Integral Theory) หมายถึง ทฤษฎีที่สร้างขึ้นโดยนักปรัชญาชาวอเมริกันชื่อ เคน วิลเบอร์ (Ken Wilber) หรือเรียกว่า AQAL หรือมณฑลทัศน์ ๔ ด้าน เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในจักรวาลนี้ ครอบคลุมทั้งเรื่องสิ่งที่เกิดภายในตนเอง สิ่งที่ปรากฏต่อโลก วัฒนธรรมและสังคม โดยได้รับอิทธิพลแนวคิดจากการศึกษาศาสตร์แขนงต่างๆ เช่น ปรัชญาของพุทธศาสนาเถรวาท มหายาน วัชรยาน เซน เต๋า ฮินดู และจากนักปรัชญาอินเดีย ศรีอรรถพิณโท จิตวิเคราะหของชิกมัน ฟรอยด์ ทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน พฤติกรรมศาสตร์ ทฤษฎีระบบ ทฤษฎีสังคมของคาร์ล มาร์กซ์ และนักคิดนักปรัชญาอื่นๆ อีกหลายท่าน รวมทั้งแนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism)

๑.๓.๒ มณฑลทัศน์ หมายถึง มุมมองในแต่ละด้านหรือขอบเขต แปลจากคำว่า quadrant เช่น ทฤษฎีบูรณาการ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า The Four Quadrants หมายถึง มีมุมมองในขอบเขต ๔ ด้าน หรือ มณฑลทัศน์ ๔ ด้าน

๑.๓.๓ ทฤษฎีสปิรัลไดนามิกส์หรือเกลียวพลวัต (Spiral Dynamics) หมายถึง ทฤษฎีที่สร้างขึ้นโดยนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ดร. แคลร์ ดับบลิว. แกรฟส์ (Dr. Clare W. Graves) และถูกนำมาพัฒนาต่อโดยลูกศิษย์ ๒ ท่าน คือ ดร. ดอน เอ็ดเวิร์ด เบ็ค (Dr. Don Edward Beck) และ คริสโตเฟอร์ ซี. โคแวน (Christopher C. Cowan) เป็นทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนามนุษย์ ซึ่งได้นำไปใช้ในการจัดการบริหารธุรกิจ แต่เคน วิลเบอร์ได้นำมาประยุกต์ใช้ในทฤษฎีบูรณาการว่าด้วยการพัฒนาจิตและวิวัฒนาการของจิต

๑.๓.๔ แนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) หมายถึง แนวคิดที่แย้งกับกระแสหลักที่เป็นยุคสมัยที่วิทยาศาสตร์มีการพัฒนาอย่างสูงสุด ซึ่งเรียกว่ายุคสมัยใหม่ (Modernism) โดยนับจากช่วงยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา เกิดช่วงกลางปี 1980 เป็นแนวคิดที่เห็นแย้งกับการพัฒนาทุนนิยมที่เติบโต มาสนใจหาความสำคัญในการสร้างตัวตนของปัจเจกบุคคล และไม่เชื่อเรื่องความจริงแท้แน่นอน (สัมบูรณ์) ประการเดียว แนวคิดนี้จัดเป็นเพียงแนวคิดไม่ใช่ทฤษฎีหรือความคิดรวบยอด เป็นการแสวงหาความจริงแนวทางอื่น ปัจจุบันมีอิทธิพลต่อนักวิชาการแขนงต่างๆ เช่น สังคมศาสตร์ ศิลปะ ดนตรี วรรณคดี สื่อสารมวลชน สถาปัตยกรรม เป็นต้น เป็นแนวคิดที่เกิดจากนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เช่น ฟรีดริช นิทเช่ (Friedrich Nietzsche) มิเชล ฟูโก (Michael Foucault) ฌากส์ แดริดา (Jacques Derrida), มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger), ริชาร์ด รอยตี (Richard Rorty), และ ฌ็อง ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด (Jean-Francois Lyotard) เป็นต้น บางครั้งเรียกหลังสมัยใหม่นิยม

๑.๓.๕ พหุวิธีวิทยาบูรณาการ (Integral Methodological Pluralism, IMP) หมายถึง วิธีที่ใช้อธิบายทฤษฎีบูรณาการใน ๘ มิติ คือ จากภายในและจากภายนอก มณฑลทัศน์ทั้ง ๔ ด้าน มีการมองด้านละ ๒ มิติ จึงเป็น ๘ มิติ

๑.๓.๖ วิวัฒนาการ (Evolution) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติจากสิ่งเดิมไปสู่สิ่งใหม่ โดยที่ยังคงคุณลักษณะเดิมรวมไว้ด้วย เป็นการ “ก้าวข้ามและหลอมรวม” (transcend and include) ซึ่งเป็นลักษณะค่อยเป็นค่อยไป

๑.๓.๗ พัฒนาการ (Development) หมายถึง การทำให้ดีขึ้น เจริญขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงเป็นขั้นๆ เมื่อพัฒนาถึงขั้นต่อไปจะไม่มีคุณสมบัติเดิมอยู่ แต่คุณลักษณะเดิมเปลี่ยนสภาพใหม่จากสิ่งเดิมหรือคนเดิมไปสู่คนใหม่ที่มีคุณสมบัติเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

๑.๓.๘ จิตวิทยาผ่านพ้นตัวตน (Transpersonal Psychology) หมายถึง การศึกษาด้านประสบการณ์ทางจิตวิญญาณที่เน้นปรากฏการณ์ของความจริงที่ข้ามพ้นบุคลิกภาพของบุคคล เป็นการเข้าใจลึกซึ้งที่สุดในตนเอง self transcendence และเชื่อเรื่องสัจธรรมที่มีหลายระดับ ตั้งแต่ทางโลกจนถึงระดับจิตวิญญาณที่มีการพัฒนาในแต่ละขั้นต่อเนื่องไป ซึ่งการพัฒนาอาจใช้วิธีการนั่งสมาธิ (meditation) เป็นต้น

๑.๓.๙ ทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธ หมายถึง การบูรณาการความคิดเรื่องทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์ กับแนวคิดตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท มาประยุกต์เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เพื่อการพัฒนาจิตและสังคม

๑.๓.๑๐ พุทธบูรณาการ หมายถึง การบูรณาการความคิดของเคน วิลเบอร์กับแนวคิดตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท มาประยุกต์ใช้ตามวิถีพุทธเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่องทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธ มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงเรื่องพระพุทธศาสนากับจิตวิทยาในหนังสือ “จิตวิทยากับพระพุทธศาสตร์และจิตวิทยาในพระพุทธศาสนา”^{๒๘} และในหนังสือเรื่อง “ศิลปะการดำเนินชีวิต (เกี่ยวกับปฏิบัติธรรม)”^{๒๙} สรุปความว่า การศึกษาเรื่องจิตเป็นการศึกษาที่เรียกว่าจิตวิทยาแนวพุทธ โดยการศึกษาเรื่องจิตนี้ จะครอบคลุมถึงลักษณะ อารมณ์ อธิติพล หน้าที่ เหตุเกิด และดับของจิต ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากการรู้จักจิตในด้านต่างๆ และเพื่อการดับทุกข์ การปฏิบัติธรรมเป็นการปฏิบัติของดวงจิต ปฏิบัติจากธรรมฝ่ายต่ำของใจทุกๆ ประการ ดวงจิตที่เคยถูกอวิชชาห่อหุ้ม กลับกลายเป็นจิตที่ผ่องใสแหลมคมต่อการทำลายรากเหง้าของความทุกข์หรือสิ่งที่ตนไม่พึงประสงค์ ปฏิบัติจากดวงจิตหยাবไปหาละเอียดเป็นลำดับ ในที่สุดก็สามารถปลดปล่อยชีวิตให้หลุดพ้นจากกิเลสและเป็นอิสระ

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, จิตวิทยากับพระพุทธศาสตร์และจิตวิทยาในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๓๑).

^{๒๙} พุทธทาสภิกขุ, ศิลปะการดำเนินชีวิต (เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๓).

๑.๔.๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในหนังสือ “สถานการณ์พุทธศาสนา: พลิกหายนะเป็นพัฒนา”^{๑๐} “พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์”^{๑๑} สรุปความว่า พระพุทธศาสนาสอนเน้นการปฏิบัติจริงและการลงมือทำ การบรรลุนิพพานนั้น มีภาวะทางจิตคือ ความเป็นอิสระหรือหลุดพ้นปราศจากกิเลสทั้งปวง ภาวะนี้กล่าวว่าเป็นลักษณะแห่งการพัฒนาของชีวิตจิตใจ ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพตลอดจนท่าทีต่อสิ่งต่างๆ หรือต่อโลก และชีวิตโดยส่วนรวม นอกจากนี้ ยังกล่าวว่าการพัฒนาที่ผิดพลาดของตะวันตกทั้งหมดนั้น เริ่มจากแนวคิดที่ผิดพลาด เริ่มตั้งแต่ท่าทีต่อธรรมชาติ ที่มองว่าต่างจากมนุษย์ และมองแยกต่างหาก มองว่าเป็นสิ่งที่มีไว้สำหรับเอามารับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้ที่จะครอบครองธรรมชาติและจัดการกับธรรมชาติตามพอใจ เพื่อสนองจุดหมายของตน และ Clive Ponting กล่าวใน A Green History of the World โจมตีทั้ง โสกราตีส พลาโต อริสโตเติล เดสการ์ต ฟรานซิส เบคอน คาร์ล ฟรอยด์ หรือ เอ็ม. เอ็น. ปอครอฟสกี (M.N. Pokrovskiy) นักประวัติศาสตร์โซเวียต ซึ่งเห็นว่าเป็นผู้นำความคิดด้านนี้ และสรุปว่า โลกตะวันตกทั้งหมดคิดแบบเดียวกัน มีฐานคิดอย่างเดียวกัน มีภูมิปัญญาอย่างเดียวกัน ในขณะนี้ จึงถึงจุดเปลี่ยนมาสนใจความคิดตะวันออก ที่มีความเป็นมิตรกับธรรมชาติ

๑.๔.๓ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวไว้ในหนังสือ “เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาส – ชาตร”^{๑๒} สรุปความว่า แนวคิดเรื่องอัตตาอูตระ (Transcendental Ego) ของ ฮุสเซอร์ลที่เชื่อว่าอัตตามีจริงเพราะเราเมื่อเด็กกับเราในปัจจุบัน คือตัวเราหรืออัตตานั่นเอง เราจะปฏิเสธอัตตาง่ายๆ ไม่ได้ เพราะเป็นบุคคลเดียวกันจริงๆ สิ่งที่เกี่ยวข้องประสบการณ์ในอดีตและปัจจุบันคือ Transcendental Ego (อัตตาอูตระ) ในขณะที่ชาตรปฏิเสธแนวคิดของฮุสเซอร์ล พบว่า อัตตาไม่มี ไม่พบว่ามีอัตตาอูตระ (Transcendental Ego) มีเพียงจิตที่เกิดๆ ดับๆ ซึ่งทำให้เกิด เอกภาพ (unity) หรือความเป็นตัวเราตลอดตั้งแต่เด็กจนปัจจุบัน ชาตรกล่าวว่า คือ Intentionality หรือการมุ่งอารมณ์นั่นเองที่ทำให้เกิด unity (เอกภาพ) และตัวฉัน (I) เป็นเพียงมายา (Illusion) ที่

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สถานการณ์พุทธศาสนา : พลิกสถานะเป็นพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘).

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑).

^{๑๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาส – ชาตร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), ปัจจุบันเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่ พระธรรมโกศาจารย์.

เราสร้างขึ้นมา แล้วเราก็ยึดมั่นถือมั่นตัวตนสมมติ ซึ่งตรงกับแนวคิดของท่านพุทธทาสว่า การเกิดของอัตตา ตัวฉันที่เป็นมายา เกิดขึ้นตามหลักปัจจุสมุปบาท (Dependent Origination) อัตตาสมมติ คือชาติในปัจจุสมุปบาท และเป็นกระบวนการทางจิตที่จิตสร้างขึ้นมา

๑.๔.๔ สมภาร พรหมทา กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธศาสนามหายาน : นิยายหลัก”^{๓๓} สรุปความว่า การใช้ระบบวิภาษวิธี (dialectic method) เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ทางอภิปรัชญาอย่างหนึ่ง ที่เชื่อว่าสรรพสิ่งในจักรวาลดำเนินไปอย่างมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยเฉพาะของเฮเกล (Hegel) ที่เชื่อว่าสรรพสิ่งในจักรวาลเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาตนเองเรื่อยๆ ที่เรียกว่า The Absolute สิ่งเหล่านี้อยู่ในสภาวะเดิมไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ไม่ว่า มนุษย์ ดวงดาว โลก พืชหรือสัตว์ และเห็นว่าทัศนะของเฮเกลคล้ายกับของเล้าจื๊อ ที่ต้นกำเนิดเรียกว่าเต๋า และทัศนะของมาร์กซ์ที่เชื่อว่าที่มาของสรรพสิ่งคือสสาร ที่ไม่สามารถหยุดนิ่งกับที่ ต้องเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งวิภาษวิธีนี้จะทำให้เข้าใจพื้นฐานความคิดได้ว่าไม่มีระบบความคิดใดหรือไม่มีสำนักใดที่เข้าถึงความจริง เพราะเมื่อวิเคราะห์ถึงที่สุดแล้ว ระบบความคิดทุกระบบย่อมวางอยู่บนพื้นฐานความเชื่อบางประการที่ไม่อาจตรวจสอบได้ วิธีไดอะเลกติกทำให้มีความถ่อมตนและมีท่าทีที่เป็นมิตรต่อกัน และไม่คิดว่าความเชื่อใดดีกว่าความเชื่อใด

๑.๔.๕ วัชรระ งามจิตรเจริญ กล่าวในหนังสือเรื่อง “พุทธศาสนาเถรวาท”^{๓๔} สรุปความว่า พุทธศาสนาสามารถจัดเป็นปรัชญาได้ แม้ว่าทัศนะของตะวันตกเห็นว่า ปรัชญาต้องไม่ใช่ความรู้ที่พิสูจน์ทดลองจนกลายเป็นศาสตร์ตายตัวอย่างวิทยาศาสตร์และไม่ใช่นิยามที่มุ่งให้นำไปปฏิบัติ พุทธศาสนาเป็นเรื่องการเป็นความรู้ที่แท้จริงและตายตัว แต่เป็นเรื่องที่พิสูจน์ให้ทุกคนยอมรับไม่ได้ และการปฏิบัติก็เป็นเรื่องของผู้ศึกษาว่าจะนำไปปฏิบัติหรือไม่ อีกทั้งคำสอนของพุทธศาสนาก็มีส่วนที่ไม่ใช่เรื่องการปฏิบัติโดยตรงแต่เป็นความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต เช่น ปัจจสมุปบาท พุทธศาสนาจึงจัดว่าเป็นการศึกษาเชิงพุทธปรัชญาได้

๑.๔.๖ ระวี ภาวิไล กล่าวในหนังสือเรื่อง “อภิปรัชญาสำหรับคนรุ่นใหม่”^{๓๕} สรุปความว่า มนุษย์มีความสามารถที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิต แต่ความรู้ที่มีความหมายที่

^{๓๓} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนามหายาน: นิยายหลัก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

^{๓๔} วัชรระ งามจิตรเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒).

^{๓๕} ระวี ภาวิไล, อภิปรัชญาสำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔).

แท้จริง ก็เฉพาะส่วนที่มนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม อภิธรรมเป็นระบบความรู้เรื่องธรรมชาติทั้งหมดที่เป็นปรากฏการณ์อันมนุษย์ล่วงรู้ด้วยสติปัญญา ซึ่งคนสามารถพัฒนาให้บรรลุถึงได้ ธรรมชาติประการแรกที่อภิธรรมเสนอว่าเป็นสิ่งที่มีลักษณะอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือจิต และต้องเน้นการปฏิบัติที่เรียกว่าการทำสติปัฏฐานเพื่อจะได้เข้าใจเรื่องจิตมากขึ้น

๑.๔.๗ ไชยันต์ ไชยพร กล่าวไว้ในหนังสือ “Postmodern: ชะตากรรมโพสต์โมเดิร์นในอุ้งมือนักปรัชญาการเมืองโบราณ”^{๓๖} สรุปความว่า พุทธศาสนามีอะไรที่คล้ายคลึงกับแนวคิด postmodern หรือแนวคิด postmodern มีอะไรที่คล้ายคลึงกับพุทธศาสนา การที่ postmodern มุ่งเน้นการลดอัตราอย่างที่เป็นปรากฏในโลกตะวันตก เพราะ postmodern ได้รับอิทธิพลปรัชญาความคิดตะวันตกออกมาทั้งจากพุทธศาสนาผ่านทางนิตเช่ (Nietzsche) โดยที่นิตเช่เห็นว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความสงบสันติ และความร่าเริงเบิกบานของชีวิต และแม้พุทธศาสนา มุ่งที่จะดับไฟกิเลสตัณหาและขุดรากถอนโคนเหตุแห่งความทุกข์ พุทธศาสนาก็ไม่ได้หาทางออกโดยการสร้าง “โลกจริง” ขึ้นมาขัดแย้งโลกที่เต็มไปด้วยความทุกข์และความวุ่นวาย นิตเช่ยอมรับว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวที่ให้ความแน่นอนแท้จริงและเป็นระบบคิดที่ทำให้จิตมีสุขภาพดีกว่าศาสนาอื่นๆ ที่อิงอยู่กับเทวาททั้งหลาย และเชื่อว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งอนาคตของมนุษยชาติ ถ้า postmodern จะโจมตีพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นอภิมหาอรรถกถาธิบาย ก็เท่ากับ postmodern โจมตีตัวเอง เพราะปฏิบัติการทางสังคมตะวันตก มีอัตราแน่นเด่นชัดและแน่นอน เป็นรูปธรรมจับต้องได้ มีพื้นที่ของกายหายของตนแต่ผู้เดียว แต่ในพุทธมีความโปร่งใสแห่งอัตราเป็นอนัตตาอย่างพุทธศาสนา

๑.๔.๘ นพ. ประสาน ต่างใจ เขียนในหนังสือ “จักรวาลกับสังขธรรม แคว้นดัมจิตวิญญาณ”^{๓๗} สรุปความว่า ความรู้สูงสุดที่ไม่มีอะไรอีกหลังจากนั้น คือนิพพานซึ่งเป็นสิ่งเดียวกับจิตวิญญาณสากล และนิพพานก็คือสุญญตาในสภาพที่เป็นธรรมอันสูงสุดจากปรัชญามาถัยมิกะ สิ่งที่อยู่ตรงข้ามนิพพานคือสังสาระซึ่งก็เป็นคุณสมบัติของสุญญตาเช่นกัน ดังนั้น ธรรมทั้งหลายทั้งปวง ทั้งสังขตธรรม หรืออสังขตธรรม ก็คือความจริงแท้ ความสมบูรณ์ที่เหนือสมบูรณ์ นอกจากนี้ได้อธิบายในแง่ศาสนาหลักว่า ได้อธิบายเรื่องความจริงสูงสุดมีส่วนร่วมกันว่า ความจริงแท้ที่ไม่ว่า

^{๓๖} ไชยันต์ ไชยพร, Postmodern: ชะตากรรมโพสต์โมเดิร์นในอุ้งมือนักปรัชญาการเมืองโบราณ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ openbook, ๒๕๕๐).

^{๓๗} ประสาน ต่างใจ, จักรวาลกับสังขธรรม แคว้นดัมจิตวิญญาณ, (กรุงเทพมหานคร: กรีนพีซ, ๒๕๓๘).

จะเข้าใจในรูปกายของจักรวาล หรือสัมผัสรับรู้ด้วยจิตวิญญาณ และไม่ว่าความจริงแท้หรือธรรมอันเป็นนิรันดร์นั้นจะอยู่ในนิยามใด พระเจ้า นิพพานหรือองค์พรหม ล้วนแสดงสรรพสิ่งและทุกสิ่ง ล้วนร่วมจิตวิญญาณเดียวกันของความจริงแท้ หรือธรรมแห่งจักรวาลด้วยกัน นอกจากนี้ ได้กล่าวถึงเรื่องวิวัฒนาการว่า สังคมมนุษย์เป็นผลพวงของวิวัฒนาการทางจิตวิญญาณซึ่งเกิดเมื่อวิวัฒนาการทางชีววิทยาถึงจุดสูงสุด คือมนุษย์ที่เดินหลังตรงหรือโฮโมเซเปียน วิวัฒนาการทางจิตเคยผ่านจิตเหนือสำนึกไปแล้ว แต่ปัจจุบันกำลังชะงักงันหลงอยู่ในอัตตา และเห็นว่าเคน วิลเบอร์เชื่อว่าวิวัฒนาการของจิตสู่สภาพจิตเหนือสำนึก คือทางรอดของมนุษยชาติ วิวัฒนาการของจิตวิญญาณ คือจุดหมายปลายทางของการเรียนรู้ และเป้าหมายสูงสุดเพียงสิ่งเดียวของมนุษย์

๑.๔.๙ พงษธร ตันติฤทธิศักดิ์ ได้วิจัยเรื่อง “ผู้ประกอบการไทยกับกระบวนการพัฒนาจิต: การศึกษาด้วยพหุวิธีวิทยาบูรณาการ”^{๓๘} โดยใช้กรอบบูรณาการที่พัฒนาโดยเคน วิลเบอร์ ที่เรียกว่า “มณฑลทัศน์สี่” (The Four Quadrant) มาศึกษากระบวนการพัฒนาจิต โดยเชื่อมโยงมณฑลทัศน์หลายด้าน เช่น มณฑลทัศน์ทางจิต มณฑลทัศน์ทางพฤติกรรม มณฑลทัศน์ทางวัฒนธรรม และมณฑลทัศน์ทางสังคม เพื่อให้มณฑลทัศน์แต่ละด้าน สามารถมีที่ยืนของตนได้อย่างมีความหมาย โดยไม่ลดทอนมณฑลทัศน์อื่นใด ซึ่งการวิเคราะห์นี้ จะเอามณฑลทัศน์ทางจิตมองไปอีกสามมณฑลทัศน์ที่เหลือ จากการศึกษาการพัฒนาจิตพบว่า มี ๒ ลักษณะคือ การพัฒนาจิตเชิงโครงสร้าง และการพัฒนาจิตเชิงปรากฏการณ์ โดยที่การพัฒนาทั้งสองด้านเกิดขึ้นอย่างแยกขาดจากกันไม่ได้ ในขณะที่การพัฒนาจิตเชิงโครงสร้างเป็นไปเพื่อการรองรับความซับซ้อนที่มาจากโลกภายนอก การพัฒนาจิตเชิงปรากฏการณ์มีวัตถุประสงค์เพื่อการสร้างความสุขอันละเอียดภายใน และพบว่าการสร้างสมดุลระหว่างกระบวนการพัฒนาจิตกับวัตถุ คือข้อเรียกร้องเชิงโครงสร้าง หรือข้อเรียกร้องว่าด้วยความเหมาะสมเชิงโครงสร้างระหว่างโครงสร้างจิตกับโครงสร้างสังคม นอกจากนี้ การปรับสมดุลระหว่างกระบวนการพัฒนาจิตและวัตถุ เปิดทางไปสู่การทำความเข้าใจใหม่ด้วย “สิ่งแวดล้อมสลับปายะ” อันประกอบไปด้วย สังคมสลับปายะและวัฒนธรรมสลับปายะ นอกจากนี้ การสร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับคนในสังคมมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ สังคมจะต้องพัฒนาไปสู่การเป็น “สังคมเครือข่ายชุมชนสลับปายะแบบบูรณาการ” เป็นการนำมาซึ่งความสุขอย่างสมบูรณ์

^{๓๘} พงษธร ตันติฤทธิศักดิ์, “ผู้ประกอบการไทยกับกระบวนการพัฒนาจิต: การศึกษาด้วยพหุวิธีวิทยาบูรณาการ”, *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (วิทยาลัยสหวิทยาการ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙).

๑.๔.๑๐ ธนภณ พันธเสน ได้ศึกษาและทำวิจัยเรื่อง “กระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่การพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน : จากกระบวนการทัศน์อุตสาหกรรม”^{๓๙} สรุปความว่า การพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ในยุคปัจจุบัน ไม่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะยังอยู่ในกระบวนการทัศน์อุตสาหกรรมอันมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเจริญมั่งคั่งบนพื้นฐานของความพอใจสูงสุดส่วนบุคคล ที่ยังยึดติดกับความสุขที่ต้องอาศัยวัตถุ จึงมีส่วนอย่างมากในก่อปัญหาวิกฤตทั้งเชิงจิตวิญญาณและเชิงกายภาพมากมายหลายด้าน และเนื่องจากไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาระดับจิตสำนึกที่จะช่วยให้การพัฒนาเป็นไปอย่างยั่งยืน การไม่ตระหนักรู้ในเรื่องอหิทัปปัจจยาหรือกฎธรรมชาติว่าสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กับตัวเรา จึงควรพัฒนาจิตยกระดับให้เลยตัวตนไปสู่จิตสำนึกใหม่หรือจิตวิวัฒน์

๑.๔.๑๑ ทะไลลามะที่ ๑๔ แห่งทิเบต กล่าวไว้ในหนังสือ “มรรควิธีแห่งการฝึกตน: หนทางเข้าถึงชีวิตที่เปี่ยมความหมาย”^{๔๐} สรุปความว่าจิตนั้นเป็นสมมติสัจจะ ความเป็นตถตาของใจหรือศูนย์ตาที่แสดงความจริงใจคือปรมาตมสัจจะ ตถตาหรือสัจภาวะขั้นสุดท้าย อาจหาเหตุผลได้จากอหิทัปปัจจยาหรือความอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ธรรมชาติของจิตใจคือแสงอันกระจ่าง อันได้แก่ ศูนย์ตา

๑.๔.๑๒ ฟริตจ็อฟ คาปร้า กล่าวไว้ในหนังสือ “จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ (The Turning Point)”^{๔๑} สรุปความว่า ทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วินที่กล่าวว่า หน่วยแห่งความอยู่รอด (unit of survival) คือสปีชีส์และซัปสปีชีส์ ไม่ถูกต้อง ที่จริงคือ หน่วยชีวิตที่ดำรงอยู่คู่กับสิ่งแวดล้อมโดยรอบ ซึ่งตรงกับความคิดของเกรเกอร์ เบตสัน ความคิดของชาร์ล ดาร์วินได้รับอิทธิพลของวิทยาศาสตร์ดั้งเดิม ที่เห็นธรรมชาติเป็นระบบเครื่องจักร ซึ่งประกอบด้วยหน่วยย่อยขึ้นพื้นฐาน ในขณะที่วิทยาศาสตร์ใหม่เห็นว่ากระบวนการวิวัฒนาการนั้นเป็นระบบที่เกี่ยวข้องทั้งเรื่องจิตใจและความสำนึก (consciousness) สังคมและระบบนิเวศวิทยา โดยจิตใจเป็นลักษณะการจัดระเบียบหรือกระบวนการความสัมพันธ์ที่ไม่หยุดนิ่ง จิตใจและวัตถุมิใช่สิ่งที่แยกจากกันโดยพื้นฐานตาม

^{๓๙} ธนภณ พันธเสน, “กระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่การพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แบบยั่งยืน: จากกระบวนการทัศน์อุตสาหกรรม”, *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (วิทยาลัยสหวิทยาการ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙).

^{๔๐} ทะไลลามะ, *มรรควิธีแห่งการฝึกตน: หนทางเข้าถึงชีวิตที่เปี่ยมความหมาย (How to Practice: The Way to a Meaningful Life)*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๕).

^{๔๑} ฟริตจ็อฟ คาปร้า, *จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ (The Turning Point)*, แปลโดย พระประชาปสนุนธมโม และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๙).

แนวคิดของเดส์คาร์ทส์ ถ้าแยกประสบการณ์ทางจิต ออกจากระบบอันกว้างใหญ่ และถือว่าปรากฏการณ์ทางจิตเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลแล้ว เราจะเห็นสิ่งแวดล้อมไม่มีชีวิตจิตใจและพยายามเอาเปรียบทำลายสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติไม่เพียงมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังมีจิตใจเหมือนพวกเราด้วย

๑.๔.๑๓ จี. ดับบลิว. เอฟ. เฮเกิล (G.W.F. Hegel) กล่าวไว้ในหนังสือ “Phenomenology of Spirit”^{๔๒} สรุปความว่า ความจริงคือสิ่งทั้งปวง เป็นความจริงเดียวที่สมบูรณ์ ซึ่งความสมบูรณ์ไม่ใช่อะไรอื่นเลยนอกจากสาระในตัวของมันเองที่สมบูรณ์โดยผ่านการพัฒนา และสิ่งสมบูรณ์นั้นคือ ผลและเป้าหมายสุดท้ายซึ่งครอบคลุมในทุกสรรพสิ่ง ความจริงนั้น แท้ที่จริงคือระบบหรือเนื้อสาระ คือผู้กระทำ (Subject) ที่แสดงออกมาในรูปของความจริงสูงสุด (The Absolute) ที่เรียกว่า จิต (Spirit) หรือจิตสูงสุดหรือพระเจ้า เพียงจิตสูงสุดเท่านั้นคือความจริง คือแก่นสาร คือ ภาวะที่มีอยู่ในตนเอง (being in itself) พระเจ้าจึงมีอยู่ในตัวเราทุกคน การแสวงหาและการค้นพบตนเองจึงเป็นสิ่งที่เรากำลังดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น เฮเกิลได้สร้างความตระหนักรู้ในตนเอง (self-consciousness) แยกออกจากสิ่งที่ถูกรู้ เกิดการรับรู้ว่ามีสิ่งอื่นด้วย (externalization) วัตถุนั้นก็มีความหมายของตนเอง (being-for-self) ในขณะเดียวกัน การตระหนักรู้ตนเองนี้ ก็เข้าไปครอบคลุมวัตถุหรือสิ่งอื่นนั้น และนำกลับหลอมรวมเข้ามาเป็นเนื้อเดียวกัน ซึ่งนี่คือ การเคลื่อนที่ของจิต วัตถุที่ขาดความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น (immediate being) หรือกับสรรพสิ่งก็สัมพันธ์กับจิตที่ขาดความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น (immediate consciousness) ด้วยเช่นกัน ความสัมพันธ์ระหว่างสภาวะสำหรับสิ่งอื่น (being-for-an-other) กับ สภาวะของตนเอง (being-for-itself) ถูกกำหนดโดยการรับรู้และความเป็นสาระ หรือที่อยู่ในรูปของจักรวาลซึ่งสัมพันธ์กับความเข้าใจ นั่นคือ การเกิดภาพรวมของการเคลื่อนที่ของจักรวาลสู่มนุษย์และจากมนุษย์สู่มนุษย์หรือสู่จักรวาล

๑.๔.๑๔ จอห์น โรวอน (John Rowan) นักจิตวิทยาได้เขียนไว้ในหนังสือ “The Transpersonal: Psychotherapy and counseling”^{๔๓} สรุปความว่า จิตผ่านพ้นตัวตน (transpersonal) ไม่ใช่เรื่องการเป็นคนพิเศษ (extrapersonal) หรือมีอิทธิฤทธิ์ ในขณะที่คาร์ล จุง เห็นว่าการเป็นคนพิเศษเป็นส่วนหนึ่งในเรื่องจิตที่ผ่านพ้นตัวตน และเขาเองเห็นด้วยกับเคน วิลเบอร์ที่ว่า สองสิ่งนี้ไม่ใช่เรื่องเดียวกัน พร้อมบอกว่า การผ่านพ้นตัวตนนั้นไม่ใช่เรื่องการสั่งการ

^{๔๒} G.W.F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, translated by A.V. Miller, (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1998).

^{๔๓} John Rowan, *The Transpersonal: Psychotherapy and counseling*, (London: Routledge, 1993).

ของสมองซีกขวา แต่เป็นเรื่องนามธรรมที่ไม่สามารถระบุว่ายู่ที่ใดในร่างกาย เหมือนเรื่องความซื่อสัตย์หรือความดี ความรู้เรื่องจิตผ่านพ้นตัวตน ไม่ใช่เรื่องกระบวนการทัศน์ใหม่หรือที่เรียกว่า New Age ถ้าจะเหมือนก็คือ เรื่องการคิดเชิงบวก ที่ยอมรับความจริงทุกเรื่อง รวมถึงความชั่วและความน่าเกลียด และเรื่องจิตผ่านพ้นตัวตน ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่ต้องมีคัมภีร์ของตนเอง มีวัฒนธรรม ศิลปะ พิธีกรรมต่างๆ ของตนเอง แต่เป็นเรื่องประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองเท่านั้น ซึ่งอาจจะไม่มีคำศัพท์ทางศาสนาอธิบาย

๑.๔.๑๕ เดวิด ฟอนตานา (David Fontana) กล่าวไว้ในหนังสือ “Psychology, Religion, and Spirituality”^{๔๔} สรุปความว่า ในส่วนของการศึกษาจิตวิทยาการรู้คิด (Cognitive psychology) ยังมีการศึกษาเรื่องจิตวิทยามนุษยนิยม (Humanistic psychology) และ จิตวิทยาผ่านพ้นตัวตน (Transpersonal psychology) ควบคู่กันไป ซึ่งกำลังได้รับความนิยมในช่วง ๑๐ ปี ในปลายยุคศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งเป็นช่วงของการพยายามศึกษาจิตวิทยาในเชิงศาสนา ซึ่งไม่เพียงแต่พฤติกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่รวมถึงประสบการณ์ภายในตนเอง (inner experience) และ อิทธิพลด้านความเชื่อ ความจงรักภักดี และแนวคิดที่เป็นทั้งด้านนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งการศึกษานี้ อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) เรียกว่า “ธรรมชาติที่สูงกว่าและเหนือสามัญวิสัย” และ “ธรรมชาตินี้เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่เป็นสาระสำคัญ”

๑.๔.๑๖ ดร. แรดมิลลา เมาคานิน (Dr. Radmila Moacanin) กล่าวไว้ในหนังสือ “Jung’s Psychology and Tibetan Buddhism : Western and Eastern Paths to the heart”^{๔๕} สรุปความว่า แนวคิดของจุงและของพุทธศาสนาแบบทิเบต มีความเหมือนกันในเรื่องเป้าหมายสุดท้าย นั่นคือ สิ่งที่จุงเรียกว่า self-realization หรือการตระหนักรู้ในตนเอง หรือรู้อย่างองค์รวม (wholeness) ในขณะที่พุทธศาสนาแบบทิเบต เรียกว่า พุทธภาวะ หรือ การรู้แจ้งเห็นจริง และทุกคนมีศักยภาพที่จะเป็นพระพุทธรู้ได้ หรือการได้พบการเปลี่ยนแปลงขั้นสูงสุดตามคำสอนของพุทธศาสนาแบบตันตระ การตรัสรู้หรือการปลดปล่อยสามารถเกิดขึ้นได้ในชาติปัจจุบัน เพียงแค่เปลี่ยนความคิดว่ามีแต่เราหรือมีตัวตนให้กลายเป็นจิตสากล ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นหนึ่งเดียวกัน ไม่มีเขา ไม่มีเรา ไม่มีสอง นอกจากนี้จิตก็ไม่ได้มีการแบ่งแยกระหว่างจิตของเรากับจิตจักรวาล

^{๔๔} David Fontana, *Psychology, Religion, and Spirituality*, (Oxford: A BPS Blackwell book, 2003), pp. 27-29.

^{๔๕} Radmila Moacanin, *Jung’s Psychology and Tibetan Buddhism: Western and Eastern Paths to the Heart*, (London: Wisdom Publications, 1986).

๑.๔.๑๗ เจส ปีเตอร์ คอฟแมน (Jess Peter Koffman) ได้ศึกษาและทำวิจัยเรื่อง “อนัตตาจากทัศนะของเอ็คคาร์ท โทลเลอ กับ พุทธทาสภิกขุ (Non-Self from the Perspectives of Eckhart Tolle and Buddhādāsa Bhikkhu)”^{๔๖} สรุปความว่า คำว่า นิพพาน (nibbana) หรือ จิตสูงสุด (eternal spirit/Brahman) หรือชีวิตนิรันดร์ (eternal life) และพระเจ้า (God) เป็นคำเรียกที่แตกต่างกัน แต่แท้ที่จริงแล้ว คือความจริงเดียวกัน และไม่ได้เป็นการลบหลู่พระพุทธเจ้าเลย ที่จะกล่าวว่า มีนักบุญหลายคนทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ได้พบความจริงสูงสุดเช่นกัน แต่เรียกชื่อต่างกัน

๑.๔.๑๘ พระมหาธาราเชนทร์ ฐมฺมกาโม (ธาดูเงิน) ได้ศึกษาและทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบความจริงเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับจิตในปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ”^{๔๗} สรุปความว่า จิตจะเกิดเพราะอาศัยรูปธรรมเสมอ จิตอย่างเดียวไม่สามารถแยกออกจากรูปได้ เด็ดขาดคือมีทั้งรูปและนาม เป็นความสัมพันธ์แบบทวินิยม (Dualism) ระหว่างกายกับจิตของพระพุทธศาสนา และ คำสอนของโสกราตีส พลาโต และอริสโตเติล มีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับพุทธศาสนา

๑.๔.๑๙ พระอัสสชิตะ ฐมฺมชิโต (อวาเล) ได้ศึกษาและทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องจิตและนัยสำคัญสำคัญของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท”^{๔๘} สรุปความว่า จิตมีความหมายไม่ตรงกับคำว่า Mind จิตเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงและไม่คงที่ ในขณะที่ Mind ซึ่งเป็นคำที่ใช้กันทั่วไป เป็นสิ่งที่มั่นคงนิรันดร์ การพัฒนาจิตตามแนวทางของอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นวิธีที่มีประโยชน์สำหรับตนเองและผู้อื่น และสามารถยุติปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในโลกได้

^{๔๖} Jess Peter Koffman, “Non-Self from the Perspectives of Eckhart Tolle and Buddhādāsa Bhikkhu”, Thesis for Master of Arts (Buddhist Studies), (Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya Press, 2009).

^{๔๗} พระมหาธาราเชนทร์ ฐมฺมกาโม (ธาดูเงิน), “การศึกษาเปรียบเทียบความจริงเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับจิตในปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

^{๔๘} พระอัสสชิตะ ฐมฺมชิโต (อวาเล), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องจิตและนัยสำคัญสำคัญของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘).

๑.๔.๒๐ พระมหาธีรวัฒน์ ธีรวิฑฒนเมธี (พันธ์ศรี) ได้ศึกษาและทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตกับกายในปรัชญาของเรเน เดส์การตส์กับพุทธปรัชญาเถรวาท”^{๔๙} สรุปความว่า แนวคิดเรื่องจิตกับกายในปรัชญาของเรเน เดส์การตส์กับพุทธปรัชญาเถรวาทมีทั้งความเหมือนและความต่าง เดส์การตส์มองว่าจิตเป็นผู้คิด (thinker) เป็นวัตถุแต่คิดได้ ส่วนกายเป็นสิ่งที่กินที่ (Extended substance) เป็นวัตถุคิดไม่ได้ไม่ต้องอาศัยกันในการดำรงอยู่ สามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง แต่จะเชื่อมโยงกันโดยอาศัยจุดพิเนียลหรือต่อมสมอง (Pineal Grand) แต่ในพุทธปรัชญาเถรวาท กายเป็นรูป จิตและกายมีความสัมพันธ์กันและกัน อยู่โดดๆ ไม่ได้

๑.๔.๒๑ พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม (กลางพนม) ได้ศึกษาและทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความจริงเรื่องจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์”^{๕๐} สรุปความว่า นิยามของจิตตามแนวคิดของวิลเลียม เจมส์ ไม่ได้หมายถึงจิตที่เป็นวิญญาณอย่างเดียว แต่มีคำที่เป็นไวพจน์อยู่หลายคำ เช่น คำว่า เจตจำนง เจตนา และเพทนาการ เป็นต้น และภาวะของจิตก็เป็นผลให้เกิดการกระทำที่สมเหตุสมผล เป็นสิ่งที่ยืนยันความมีอยู่แห่งจิตได้เป็นอย่างดี เรื่องลักษณะและการดำรงอยู่ของจิตนั้น จิตดำเนินต่อกันไปเป็นกระแสแห่งพฤติกรรม มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เป็นวัฏจักร เรื่องการหลุดพ้นของเจมส์นั้น เจมส์เน้นเรื่องการปฏิบัติที่สมเหตุสมผลในชีวิตประจำวัน โดยเน้นที่การทำลายความเห็นแก่ตัว มากกว่าการบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อหลุดพ้นจากกิเลส และเข้าสู่พระนิพพานเหมือนศาสนาพุทธ แต่เจมส์เน้นความสุข การทำลายทิฐิและความเห็นแก่ตัว เพื่อให้เกิดสันติสุขแท้จริงในโลกนี้

๑.๔.๒๒ พระมหาแสง ปัญญาวุฑฒิ (นิลมานะ) ได้ศึกษาและทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศูนย์ตาของนาการซุนกับอนัตตาของฌอง-ปอล ซาตร์”^{๕๑} สรุปความว่า นาการซุนและฌอง-ปอล ซาตร์ มีแนวคิดเรื่องอนัตตาทั้งคล้ายคลึงและแตกต่างกัน ส่วนที่

^{๔๙} พระมหาธีรวัฒน์ ธีรวิฑฒนเมธี (พันธ์ศรี), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตกับกายในปรัชญาของเรเนเดส์การตส์กับพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๕๐} พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม (กลางพนม), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความจริงเรื่องจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๕๑} พระมหาแสง ปัญญาวุฑฒิ (นิลมานะ), “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศูนย์ตาของนาการซุนกับอนัตตาของฌอง-ปอล ซาตร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

คล้ายคลึงคือ ศูนย์ตาของนาคารซุนเป็นภาวะที่ไร้อัตตาหรือว่างเปล่าจากอัตตา ส่วนชาตรีอธิบายว่า อนัตตาคือความว่างเปล่าแห่งสรรพสิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตมนุษย์นั้นเป็นอนัตตาที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ส่วนที่ต่าง ได้แก่ ศูนย์ตาของนาคารซุนหมายถึงความจริงสูงสุดหรือพระนิรวาณซึ่งอยู่เหนือประสาทสัมผัสและประสบการณ์ที่มีอาจพรรณนาให้ใครๆ ฟังได้ ในขณะที่อนัตตาของชาตรีคือความว่างเปล่าที่มีอยู่ในจิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นลักษณะของมนุษย์โดยตรง และนาคารซุนเห็นว่าจิตไม่สามารถคิดเองได้ ขณะที่ชาตรีเห็นว่าจิตสามารถสำนึกตัวเองได้

โดยสรุป การศึกษาเรื่องทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธซึ่งเป็นการวิเคราะห์และวิพากษ์ทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์โดยใช้กรอบแนวคิดในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ยังไม่มีการศึกษาในระดับดุษฎีนิพนธ์ การวิจัยชิ้นนี้ จะช่วยทำให้การศึกษาเรื่องทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์มีความชัดเจนในมุมมองของพุทธศาสนาเถรวาทยิ่งขึ้น และสามารถนำแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกโดยเฉพาะของเคน วิลเบอร์มาประยุกต์กับแนวคิดและการปฏิบัติตามแนวทางของพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่และประยุกต์เข้ากับวิถีชีวิตในสังคมปัจจุบันที่สลับซับซ้อนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวคิดทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์ โดยเน้นศึกษาเฉพาะเรื่องที่กล่าวถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเถรวาทเท่านั้น โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส และจากหนังสือ ตำรา บทความ และผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องทางพุทธศาสนา และจะใช้กรอบแนวคิดเรื่องทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์โดยศึกษาจากหนังสือที่เคน วิลเบอร์ตีพิมพ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑.๕.๑ Transformation of Consciousness: Conventional and Contemplative Perspectives on Development

๑.๕.๒ Sex, Ecology and Spirituality: The Sprit of Evolution

๑.๕.๓ A Brief History of Everything

๑.๕.๔ Integral Spirituality: A Startling New Role for Religion in the Modern and Postmodern World

๑.๕.๕ No Boundary: Eastern and Western Approaches to Personal Growth

๑.๕.๖ Up from Eden: A Transpersonal View of Human Evolution

๑.๕.๗ The Holographic Paradigm and Other Paradoxes: Exploring the Leading Edge of Science

๑.๕.๘ Quantum Questions: Mystical Writings of the World's Greatest Physicists

๑.๕.๙ Atman Project

๑.๕.๑๐ Grace and Grit: Spirituality and Healing in the Life and Death of Treya William Wilber

๑.๕.๑๑ One Taste: Daily Reflections on Integral Spirituality

๑.๕.๑๒ Integral Psychology: Consciousness, Spirit, Psychology, Therapy

๑.๕.๑๓ The Eye of Spirit: An Integral Vision For A World Gone Slightly Mad

๑.๕.๑๔ Eye To Eye: The Quest for the New Paradigm

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนแห่งการดำเนินการวิจัย (research process) ดังนี้

๑.๖.๑ ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อทฤษฎีบูรณาการ เช่น ทฤษฎีสไปรัลไดนามิกส์ หรือทฤษฎีเกลียวพลวัต และศึกษาตัวทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์

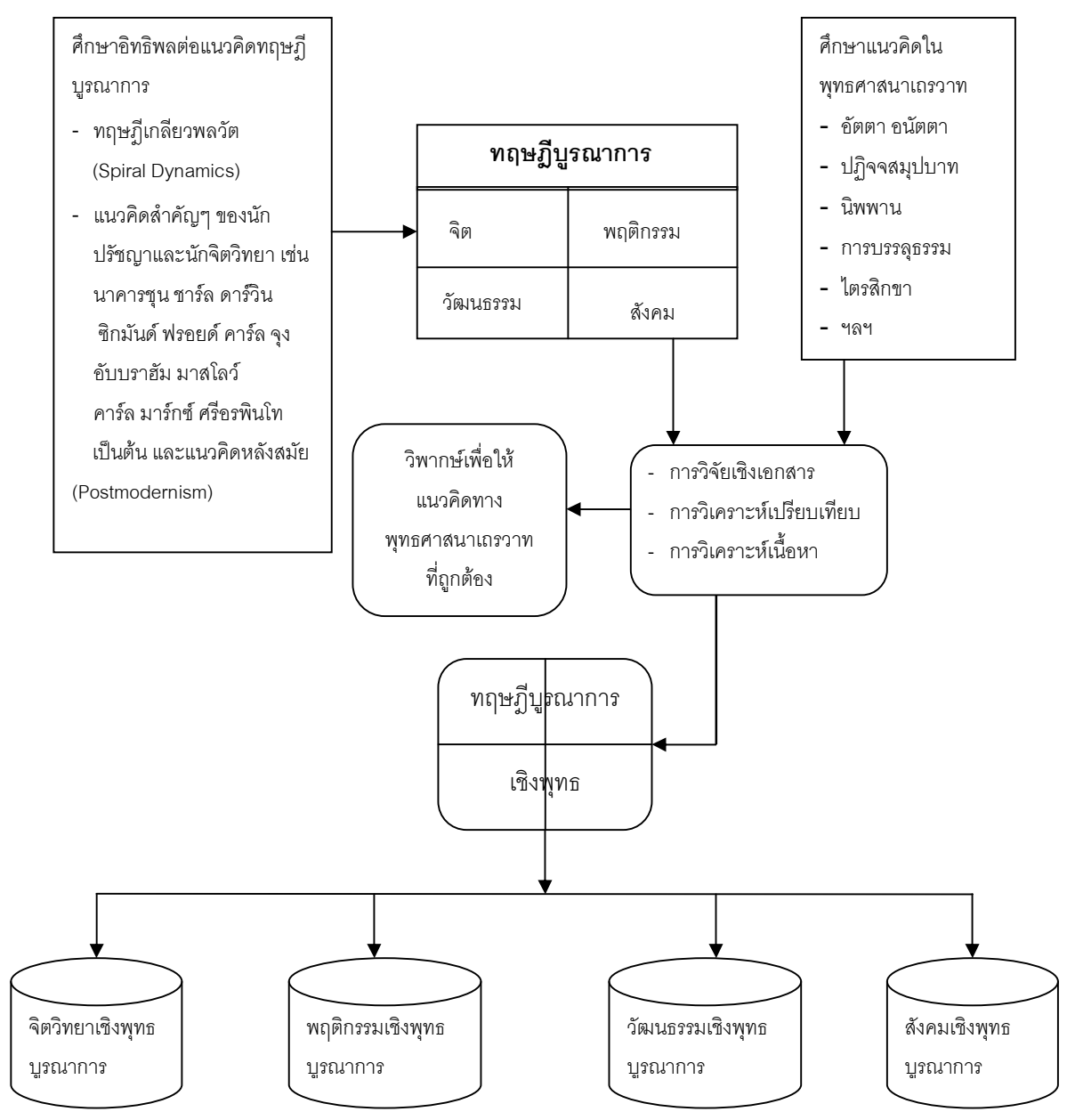
๑.๖.๒ ในขั้นตอนของการศึกษาจะวิพากษ์เนื้อหาแนวคิดของเคน วิลเบอร์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาเปรียบเทียบความสอดคล้องและความต่างในเรื่องแนวคิดสำคัญๆ เช่น จิต นิพพาน การบรรลุนิพพาน เป็นต้น และศึกษาแนวคิดในเรื่องพฤติกรรม วัฒนธรรม และสังคมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖.๓ จากผลการศึกษาในข้อ ๑.๖.๑ และ ๑.๖.๒ ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดในพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อนำเสนอเป็นองค์ความรู้ใหม่ คือ ทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธ ทั้งในส่วนทฤษฎี และการสังเคราะห์เพื่อการปฏิบัติโดยบูรณาการทั้ง๔ ด้าน คือ

- จิตวิทยาเชิงพุทธบูรณาการ
- พฤติกรรมเชิงพุทธบูรณาการ
- วัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการ
- สังคมเชิงพุทธบูรณาการ

๑.๖.๔ การสรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยจะได้นำผลการวิจัยจากขั้นตอนในหัวข้อ ๑.๖.๑ ๑.๖.๒ และ ๑.๖.๓ มาสรุปผลการศึกษาวิจัยว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อที่ได้ตั้งไว้นั้น ตามลำดับ และนำเสนอผลสรุปการวิจัยในเนื้อหาในบทที่ ๕

กระบวนการวิจัยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ปรากฏดังภาพด้านล่างนี้

ภาพที่ ๑.๒ กระบวนการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑.๗.๑ ผลของการวิจัยทำให้ได้แนวคิดทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธเพื่อการพัฒนาจิตและสังคม
- ๑.๗.๒ สามารถนำทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธไปประยุกต์ใช้ทางปฏิบัติทั้งปัจเจกและสังคมอย่างเหมาะสมและสมบูรณ์
- ๑.๗.๓ สามารถชี้แจงแนวคิดที่ถูกต้องของพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์
- ๑.๗.๔ เกิดแนวคิดของการพัฒนาบุคคลและสังคมอย่างบูรณาการทั้งการปฏิรูปความคิด ปฏิรูปจริยธรรม และปฏิรูปการศึกษา
- ๑.๗.๕ สามารถนำแนวคิดเรื่องทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธไปประยุกต์ด้านการเทศนา สอนหลักธรรมในพุทธศาสนาของพระภิกษุโดยบูรณาการคำสอนเรื่องจิตและสังคมอย่างผสมผสาน
- ๑.๗.๖ เป็นแนวทางแก่ผู้ที่ศึกษาค้นคว้าทางด้านพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่
- ๑.๗.๗ เป็นการขยายขอบเขตของความรู้และทำให้เกิดประโยชน์ด้านการศึกษการบูรณาการศาสตร์ตะวันตกกับพุทธศาสนา